

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Філософський факультет

Кафедра етики, естетики та культурології

ІДЕНТИЧНІСТЬ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 034 культурологія
на здобуття освітнього ступеня бакалавра культурології

Студентка-виконавець:

ПЛАХОТНЮК СВІТЛАНА ІГОРІВНА

IV курс

спеціальність 034 «культурологія»

ОПП «Культурологія»

Науковий керівник:

НАПАДИСТА ВАЛЕНТИНА ГРИГОРІВНА

канд. філос. наук, доцент

Допущено до захисту:

Зав. кафедри _____

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ІДЕНТИЧНОСТІ	
1.1. Ідентичність як міждисциплінарне поняття. Культурна ідентичність.....	7
1.2. Історичний розвиток концепцій ідентичності.....	12
Висновки 1 розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ АСПЕКТИ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	
2.1. Міжкультурна комунікація як фактор впливу на ідентичність.....	25
2.2. Проблеми ідентичності у полікультурному просторі.....	31
2.3. Трансформація індивідуальної та групової української ідентичності під час повномасштабної російської агресії.....	34
Висновки 2 розділу.....	39
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44

ВСТУП

Актуальність роботи. Питання ідентичності особистості є одним з найбільш актуальних у швидкоплинному, швидкозмінюваному, глобалізованому світі, де традиційні форми самовизначення часто піддаються викликам і переосмисленню. Глобалізація сприяє інтенсивному обміну культурними, соціальними та економічними цінностями, що створює нові можливості для самореалізації, але водночас і викликає відчуття нестабільності та розгубленості. Люди стикаються з різноманітними ідентичностями, які можуть конфліктувати між собою або змушувати переосмислювати власну сутність. Цифрові технології та соціальні мережі посилюють цей процес, дозволяючи створювати і представляти множинні версії себе, що ще більше ускладнює відповідь на питання "хто я?". У таких умовах пошук і підтримка стійкої ідентичності стають критично важливими для психологічного благополуччя і соціальної інтеграції, адже вони допомагають людям орієнтуватися в складному світі, знаходити своє місце в суспільстві та будувати значущі зв'язки з іншими.

З початком повномасштабного етапу російсько-української війни питання ідентичності українців загострилися багатократно. Українські громадяни стикнулись з множинністю викликів, які в постійному режимі та дуже швидкому темпі змушували переглядати власну ідентичність, перевіряючи її на актуальність, змінювати її в достатньо швидкому темпі, недостатньому для адаптації особистості. Створення та необхідність підтримки нових ідентичностей, таких, наприклад, як «Я-захисник», «Я-волонтер», «Я-біженець» чи підтримки старих «Я-мати», «Я-донька», суперечливість цих ідентичностей у деяких аспектах та в рамках однієї особистості, важкість їх підтримки у нових умовах, необхідність відмови від деяких частин власного «Я» у нових умовах спричинили актуальність вивчення та дослідження питання ідентичності виходячи з нових знань та нового досвіду, отриманого під час війни.

Особливістю цієї війни є зокрема те, що у достатньо короткі строки мільйони українських громадян були змушені покинути країну та одночасно

опинилися у абсолютно новому для них соціальному та культурному середовищі. Потрапляння у абсолютно нове середовище, розрив старих соціальних зв'язків загострили питання вибудовування, підтримки чи зміни власної ідентичності.

Ступінь наукової розробки теми

Дослідження феномену ідентичності здійснювали наступні науковці: Р. Бенедикт, М. Мід (введення поняття «ідентичність» у коло культурологічних проблем, дослідження впливу культурного середовища на формування особистості та її ідентичності), У. Джемс (дослідження поняття самості як нової якості), Ф. Боас (дослідження ідентичності у полікультурному середовищі), Е. Гуссерль (дослідження феноменологічних аспектів культурної ідентичності), Е. Еріксон (вивчення криз культурної ідентичності, введення терміну «ідентичність» у соціальний аналіз та інші суспільні науки), П. Рікер (дослідження ідентичності як культурного феномену), Е. Фромм (гуманістичний підхід до осмислення феномену культурної ідентичності), Ю. Хабермас (дослідження культурної ідентичності в умовах глобалізації), З. Фройд (введення ідентичності як поняття в рамках психоаналітичної школи), Х. Гартман, Н. Фут та Р. Мертон (теорії соціологічної ролі та групового еталону), В. Франкл (дуальність визначення ідентичності), А. Ватерман (розгляд ідентичності через призму ціннісно-вольового аспекту розвитку), Дж. Мід (ідентифікація як механізм соціалізації), Ч. Кулі (концепція "дзеркального Я"), Р. Дженкінс (процесуальний інтераціоналізм), Д. Доллард, Н. Міллер та О. Мауер (дослідження феномену ідентичності в рамках біхевіоризму), М. Шеріф (дослідження феномену групової та міжгрупової поведінки), Дж. Марсія (види ідентичності та шляхи її розвитку), Р. Теджфел (теорія «соціальної ідентичності»), Р. Брейкуел (взаємозв'язок особистісної та соціальної ідентичності), М. Борневассер. Дослідження феномену міжкультурної комунікації здійснювали наступні науковці: Е. Хол (теорія високо- та низькоконтекстуальних культур), Д. Трагер (перше застосування терміну міжкультурної комунікації у контексті людських стосунків), Л. Самовар,

Р. Портер, О. Тейлор (вважав комунікацію породженням культури), Н. Захарчук, Ю. Москвічова, Г. Абрашкевічус (визначення міжкультурної комунікації як взаємодії культур), Т. Скубішевська (діалогова сутність культури), Н. Міщенко (міжкультурна комунікація як взаємовідношення протилежних ідентичностей), А. Козак (міжкультурна комунікація як функційно обумовлена комунікативна взаємодія), М. Сотер (міжкультурна комунікація як інструмент встановлення взаємозв'язку), Г. Гофстеде (теорія культурних вимірів), С. Гантінгтон (теорія зіткнення/конфлікту цивілізацій), С. Даль (теорія відмінностей культур), Р. Гестеланд (класифікація культурних змінних), Е. Гірш (теорія культурної грамотності), Дж. Фрідман (культурна ідентичність як варіативний феномен), Е. Гідденс та З. Бауман (множинність джерел традицій, звичок та знань), Ю. Хабермас (визначення ключових етапів суспільного розвитку через культурні зміни).

Об'єкт дослідження – феномен ідентичності в міждисциплінарному вимірі.

Предмет дослідження – трансформації ідентичності в контексті міжкультурної комунікації.

Мета дослідження – дослідження впливу міжкультурної комунікації на ідентичність.

Завдання дослідження:

- на підставі аналізу теоретичного осмислення феномену ідентичності дослідити сутність понять «ідентичність» та «культурна ідентичність»;
- розглянути концептуалізацію ідентичності в її історичному розвитку;
- дослідити міжкультурну комунікацію як фактор впливу на ідентичність;
- розглянути проблеми ідентичності у полікультурному просторі;
- розкрити питання трансформації індивідуальної та групової української ідентичності під час повномасштабної російської агресії.

Методологія дослідження. Теоретична база дослідження включає наукові дослідження та розробки, щодо аспектів ідентичності взагалі, культурної та національної ідентичності зокрема. Методологія дослідження заснована на загальній теорії наукового пізнання та включає такі загальнонаукові методичні прийоми як аналіз та синтез, методи дедукції та індукції, абстракції, метод формальної логіки, системний аналіз, а також теоретичні та емпіричні методи досліджень.

Структура роботи

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 48 сторінок. Список використаних джерел містить 52 найменувань.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Ідентичність як міждисциплінарне поняття. Культурна ідентичність.

Ідентичність є багатограним, міждисциплінарним поняттям, охоплюючим та поєднуючим в собі здобутки довготривалих досліджень у різних галузях знань, таких як філософія, соціологія, психологія, антропологія, лінгвістика, етнологія, культурологія, політологія, геополітика та інші. Кожна з наукових дисциплін пропонує власний кут зору, погляд та підхід до розуміння поняття ідентичності, розглядаючи її через призму власних методологій та теорій. Поняття ідентичності є одним із найбільш популярних та найбільш поширених у соціально-гуманітарних науках. Ідентичність як міждисциплінарний феномен містить в собі індивідуальну, соціальну, культурну, політичну, лінгвістичну та багато інших компонент, які важко відокремити одну від одної.

Походження терміну «ідентичність» деякі з дослідників простежують до латинського *identifico* - «ототожнюю» або до *identicus* – «однаковий, тотожний» чи пізньолатинського *identitas*, які мають спільний корінь «*īdem*» – той самий, «*īdem*» – те саме [20, с. 3; 37, с. 233; 42, с. 72; 45].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає ідентичність як тотожність, а прикметник «ідентичний» – як тотожний, однаковий, рівнозначний [5, с. 488].

У психології поняття ідентичності є одним з ключових. Категорія ідентичності почала розглядатися у психології з початку її відокремлення як окремої науки, починаючи з праць У. Джемса. Глибокий розгляд поняття ідентичності здійснювали науковці психоаналітичної психологічної школи, продовжували їх дослідження біхевіористи та представники гуманістичної

психології. Дослідження вчених-психологів внесли значний вклад у розуміння поняття ідентичності.

У соціології центром дослідження, на відміну від психології, є те, як соціальні структури і відносини впливають на формування ідентичності, тоді як психологи фокусуються на індивідуальних процесах самосприйняття і розвитку особистості. Антропологи вивчають культурні аспекти ідентичності, аналізуючи, як традиції, ритуали і колективні практики формують почуття приналежності до певної групи. Політологи розглядають політичну ідентичність і її роль у формуванні громадянської свідомості та національних рухів.

Феномен культурної ідентичності вперше стає об'єктом наукового дослідження у західному полікультурному середовищі, зокрема в США, де суспільство відзначалося значним етнічним та расовим різноманіттям. Американське суспільство стало ідеальним полем для вивчення цього явища завдяки своєму багатокультурному складу. Введення поняття «ідентичність» у коло культурологічних проблем значною мірою відбулося завдяки представникам західної етнопсихологічної школи «культура та особистість», зокрема М. Мід та Р. Бенедикт. Вони досліджували як культурне середовище впливає на формування особистості та її ідентичності, що стало важливим кроком у розумінні взаємозв'язку між індивідом та культурою.

Проте, варто зазначити, що європейські філософи і дослідники розглядають поняття ідентичності під дещо іншим кутом. Вони часто акцентують увагу на культурологічних аспектах ідентичності, вивчаючи її через призму історичних, соціальних і політичних контекстів. Цей підхід дозволяє глибше зрозуміти, як ідентичність формується не лише через безпосередні культурні впливи, але й через ширші соціально-історичні процеси.

Наприклад, в Європі особливу увагу приділяють вивченню національної ідентичності, її еволюції та ролі у формуванні держав та націй. Європейські дослідники часто досліджують ідентичність як процес, що включає в себе не лише культурні, але й політичні та соціальні аспекти. Це дає змогу вивчати, як

історичні події, такі як війни, міграції та соціальні рухи, впливають на формування та зміну ідентичності.

Довгий час термін «ідентичність» належав до соціальних та психологічних наук. Завдяки соціологічним та психологічним дослідженням, культурологи змогли поглибити своє розуміння того, як культура впливає на формування індивідуальної та колективної ідентичності. Лише після цього почався «культурологічний» період дослідження ідентичності, який значно коротший за відповідні «соціологічний» та «психологічний» періоди [4, с.13; 37, с. 233]. Проте інтеграція досвіду соціологів та психологів у культурологічні дослідження відкрила нові можливості для аналізу та розуміння складних процесів формування ідентичності в сучасному світі. Це сприяє глибшому усвідомленню взаємозв'язку між особистістю, суспільством і культурою, що є важливим для комплексного підходу до вивчення людського досвіду.

Культурологічний вимір поняття ідентичності розглядали такі науковці як Ф. Боас, який досліджував ідентичність у полікультурному середовищі, Е. Гуссерль, центром уваги якого були феноменологічні аспекти культурної ідентичності, Е. Еріксон, який вивчав кризу культурної ідентичності, П. Рікер здійснювавший дослідження ідентичності як культурного феномену, Е. Фромм, який сформулював гуманістичний підхід до осмислення феномену культурної ідентичності та Ю. Хабермас, який розглядав культурну ідентичність в умовах глобалізації [37, с. 233].

Філософ Ю. Хабермас розкриває феномен ідентичності в контексті процесів глобалізації, здійснюючи значний внесок у дослідження ідентичності у культурологічному аспекті. Він визначає ідентичність як основну передумову соціалізації особистості. Хабермас зазначає, що класична соціологія завжди вважала, що суб'єкти, здатні до мови і дії, можуть формувати цілісність своєї особистості лише в контексті світоглядної картини та системи моралі, які забезпечують ідентичність. Він підкреслює, що кризи ідентичності виникають через відділення індивіда від суспільства, що призводить до втрати сенсу його існування, та стверджує: "головна загроза подібного відділення – це загроза

відсутності сенсу. Реальність та ідентичність зловісно трансформуються у безглузді фігури жаху". На його думку, інтеграція індивіда в соціальні структури та підтримання зв'язків з суспільством є ключовими для запобігання кризам ідентичності [37, с. 233].

Філософ також розглядає ідентичність у контексті глобалізації, яка створює нові виклики для формування особистості. Глобалізаційні процеси змінюють традиційні структури суспільства, що може призвести до відчуження і фрагментації ідентичності. У таких умовах особистість потребує нових механізмів підтримки своєї цілісності та сенсу існування. Юрген Хабермас наголошує на важливості комунікації як засобу зміцнення ідентичності в глобалізованому світі. Він вважає, що через діалог та взаємодію люди можуть зберігати свою цілісність, знаходячи спільні цінності та значення. Таким чином, ідентичність стає не лише індивідуальною справою, але й соціальним процесом, який залежить від якості комунікативних зв'язків та спільного пошуку сенсу.

Дослідження Ю. Хабермаса підкреслюють важливість ідентичності в сучасному світі та вказують на нові виклики, які постають перед індивідом у зв'язку з глобалізацією. Вони також надають нові перспективи для розуміння взаємозв'язку між особистістю, суспільством і глобальними процесами.

Е. Фромм визначав проблему ідентичності особистості у її культурологічному сенсі за допомогою гуманістичного підходу. Е. Фромм пов'язує ідентичність з первісною формою свідомості, коли людина не відділяла себе від природи. Він розглядає ідентичність як явище, що має гуманістичний і культурологічний характер, оскільки вона пронизує всю історію розвитку людства і виражає прагнення людини до високих почуттів і досягнення найвищої форми любові – любові до Бога. Ідентичність по Фромму проявляється через ототожнення з навколишнім світом, природою. Таким чином, первісна ідентичність була тісно пов'язана з природним світом, де людина бачила себе як частину цього світу. Далі, Фромм розкриває прагнення людини до єдності, яке вона проявляє ототожнюючи себе з іншими людьми, та підкреслює, важливість досягнення людиною своєї сутності через її ідентичність. Фромм вказує на

необхідність глибокого розуміння ідентичності, яке виходить за межі поверхневих відмінностей і досягає сутності, що об'єднує людей. Це розуміння допомагає людям відчувати справжню єдність і братерство, що є основою для гармонійного співіснування. Отже, гуманістичний підхід Фромма до ідентичності підкреслює її значення як культурологічного феномену, що відображає прагнення людини до гармонії з природою і іншими людьми. Він акцентує увагу на необхідності глибокого проникнення в сутність інших людей, щоб досягти справжнього розуміння і єдності, що є фундаментом для розвитку людської цивілізації [37, с. 233].

Культурна ідентичність найчастіше розглядається за допомогою її бінарної моделі, яка формується на основі різноманітних інтерпретацій Я-концепції та осмислюється через категорії «тотожності» та «протяжності». Вона підкреслює, що різні культури мають унікальні властивості, характерні для окремих груп. Це дозволяє говорити про культурну ідентичність як про усвідомлене визнання особистістю відповідних культурних норм і моделей поведінки, ціннісних орієнтацій і мови.

Культурна ідентичність полягає в тому, що особистість усвідомлює і приймає культурні характеристики, прийняті в даному суспільстві, та ототожнює себе з культурними зразками конкретного суспільства. Вона визначає, як людина сприймає своє «Я» у контексті цих культурних характеристик, що формують її унікальну самосвідомість.

Розуміння культурної ідентичності як бінарної моделі дозволяє краще осягнути, як індивідуальні та групові ідентичності взаємодіють і впливають одна на одну. Це сприяє більш глибокому усвідомленню того, як особистість формується під впливом культурних норм і цінностей, які її оточують. У сучасному світі, де глобалізація і культурні обміни стають все більш інтенсивними, розуміння культурної ідентичності допомагає зберегти унікальність і самобутність кожної культури, сприяючи взаєморозумінню і гармонійному співіснуванню різних культурних спільнот [47].

Таким чином, дослідження культурної ідентичності є багатограним і багатодисциплінарним процесом, який об'єднує різні підходи і перспективи. Феномен культурної ідентичності вперше стає об'єктом наукового дослідження у західному полікультурному середовищі, зокрема в США, де суспільство відзначалося значним етнічним та расовим різноманіттям. Західні та європейські дослідники вносять свій внесок у розуміння цього складного явища, дозволяючи глибше зрозуміти, як ідентичність формується і змінюється в контексті культурних та соціальних змін.

1.2. Історичний розвиток концепцій ідентичності.

Виокремлення ідентичності як терміну відбувалося у 60-ті роки ХХ сторіччя і пов'язане з ім'ям Е. Еріксона. Але дослідження ідентичності як феномену сягає корінням ще у античні часи та пов'язане насамперед з працями Парменіда, який визначав ідентичність як самотожність через осмислення тотожності мислення та буття [37, с. 233]. Аристотель визначав тотожність та відмінність як невід'ємні характеристики буття, багато уваги приділяв дослідженню та тлумаченню душі. Геракліт у відомому приписуваному йому вислові про неможливість двічі увійти в одну ріку осмислював феномен змінності, швидкоплинності ідентичності особистості. Платон обговорював питання єдності та тотожності речей. Сократ наголошував на необхідності самопізнання особистості з метою розрізнення добра та зла, пізнання мотивів власної поведінки та формування так званої добродійної поведінки [45, с. 5, 12-13]. Проблема ідентичності знаходить відображення у літературних творах античної доби, зокрема Вергілія, Гомера та Софокла, в яких досліджуються питання взаємодії індивідуального та колективного, та проблема віднаходження власного «Я» [9].

У психології дослідження ідентичності розпочалися з праці У. Джемса «Принципи психології» (1890), який описав поняття самості як нової якості, тотожної за смисловою сутністю послідовності та несуперечливості особистості. Він зазначав, що людина проходить процес усвідомлення власної

самототожності в особистісному просторі та усвідомлення свого соціального «Я» у соціальному просторі. Обидва простори створюють єдине та цілісне утворення – «self». У. Джемс охарактеризував ідентичність через її базові характеристики: творче начало, континуальність, безперервність при постійній мінливості [16, с. 90; 18, с. 12].

Але безпосереднє введення ідентичності як поняття відбулося в рамках психоаналітичної школи. Поняття ідентичності та ідентифікації вперше були використані у роботі “Групова психологія і аналіз Его” З. Фрейда у 1914 році [24, с. 20]. З. Фрейд застосовував поняття ідентифікації у спробі пояснення явища депресії, потім у випадках трактування сновидінь, з метою пояснення процесу формування «суперего» дитини шляхом копіювання моделей поведінки дорослих. Фрейд визначає ідентифікацію як «свідомий або безсвідомий процес, у якому суб’єкт отримує враження, що він думає, відчуває і діє як об’єкт» та вважав, що появу інтересу суб’єкта до об’єкта вже можна вважати ідентифікацією. Виділяв декілька різновидів ідентифікації, серед яких первинна (емоційна прив’язаність дитини до матері) та тотальна ідентифікація [45, с. 27]. Фрейд визначав "ідентичність" як процес самоототожнення особистості зі статусними, значущими особистостями, на яких вона свідомо чи підсвідомо хотіла бути схожою. Мотивом такого ототожнення є страх втратити любов і страх перед покаранням. Ідентифікація визначалась Фрейдом як базовий механізм взаємодії особистості з соціальною групою. Так людина позитивно ставиться до представників своєї групи і негативно – до представників іншої. Особистість прагне ідентифікуватись з лідером власної групи за аналогією ідентифікації сина з своїм батьком, відчуває за рахунок цього позитивні емоції, що сприяє згуртованості групи. Негативні емоції та ворожість до представників інших груп Фрейд пояснював негативними емоціями сина до батька. Таким чином, можна резюмувати, що ідентифікація людини з лідером чи іншими статусними представниками групи, до якої вона належить, є основою існування та динаміки розвитку цієї соціальної групи, що обумовлено ставленням людини до лідера групи як до значущого дорослого [16, с. 91; 24, с. 20].

За Х. Гартманом ідентичність є синтезом уявлень людини про її тілесне «Я», власні особистісні ролі, установки щодо самої себе, самопрезентацію. Таким чином ідентичність є результатом цього синтезу та знаходить на кордоні між «Его» та соціумом [16, с. 91].

З психоаналізу поняття ідентичності у 60-ті роки ХХ століття мігрувало у соціальні науки та знайшло свій відбиток у працях постфройдиста та представника психосоціального підходу Е. Еріксона. З його подачі термін «ідентичність» увійшов у соціальний аналіз та поширився у інших суспільних науках, почав використовуватись у різних наукових дисциплінах, активно використовувався поза межами філософської думки та психологічних течій, став усталеним в журналістиці, академічній лексиці, політичній, суспільній та соціальній практиці та все частіше став пов'язуватись з соціальною культурою. Поширення поняття було пов'язане з поширенням у Сполучених Штатах Америки такого соціального явища, як етнічна толерантність, що було пов'язано з міграційною політикою та з поширенням теорій соціологічної ролі та групового еталону Н. Фута та Р. Мертона. Р. Мертон вважав, що соціальна група змушує індивіда дотримуватися внутрішніх правил поведінки, та уникати проявів, не властивих для членів групи. Н. Фут описував ідентичність як сукупність міжособистісних компетенцій, які дозволяють особистості виконувати різноманітні соціальні ролі [16, с. 92; 27].

Е. Еріксон, трактує ідентичність особистості як центральний аспект усього життєвого циклу людини. Він стверджує, що ідентичність найактивніше формується в підлітковому віці, впливаючи на подальшу функціональність особистості у дорослому житті. Дитина, з плином часу починаючи усвідомлювати свою ідентичність, співвідносячи її з власним минулим, теперішнім та майбутнім, формує стійке відчуття себе, яке враховує особисті досягнення та плани. Крім того, дитина поступово починає розуміти очікування значущих для неї людей, таких як батьки, вчителі та друзі, що впливає на формування її самосприйняття і поведінки [16, с. 92].

У підлітковому віці, коли особистість активно шукає своє місце у світі, цей процес набуває особливої інтенсивності. Підлітки експериментують з різними ролями і моделями поведінки, намагаючись знайти ті, які найкраще відповідають їхнім внутрішнім відчуттям і зовнішнім очікуванням. Це допомагає їм інтегрувати свій соціальний та особистісний досвід, розвиваючи здатність до адаптації і самореалізації у дорослому житті. Е. Еріксон підкреслює, що людина починає усвідомлювати свою ідентичність тільки після переживання кризи, яка зазвичай настає на п'ятій стадії її психосоціального розвитку. Ця стадія, характерна для підліткового віку, є критичним періодом, коли індивід активно шукає і формує своє "я", переживаючи внутрішні конфлікти і сумніви. Під час цієї кризи особистість проходить через процес самоаналізу та самоусвідомлення, що дозволяє їй зібрати воедино різні аспекти свого досвіду і визначити, хто вона є насправді. Це формування ідентичності є центральним етапом розвитку, що закладає основи для майбутньої стабільності і зрілості особистості. Крім основної ідентичності, яку людина набуває через цю кризу, до її самосвідомості додаються інші ідентичності, що є результатом значних ідентифікацій з різними соціальними групами та важливими людьми у її житті. Це можуть бути ідентифікації з родиною, друзями, професійними колективами, культурними або етнічними спільнотами, які впливають на формування її унікальної особистості.

Еріксон вважає, що успішне вирішення кризи ідентичності надає людині можливість інтегрувати ці різноманітні ідентичності, створюючи цілісний і стабільний образ себе. Це, в свою чергу, забезпечує здатність до ефективної взаємодії з іншими людьми і суспільством в цілому, дозволяючи індивіду повноцінно реалізувати свій потенціал у різних сферах життя. Таким чином, концепція Еріксона наголошує на важливості кризи як необхідного етапу для формування справжньої ідентичності, що включає в себе як особистісний, так і соціальний досвід, роблячи людину здатною до адаптації і гармонійного розвитку в суспільстві.

Протягом життя особистість проходить через різні кризи становлення, і позитивні чи негативні результати цих криз мають значний вплив на формування

її характеру та ідентичності. Глибше аналізуючи цей процес, можна побачити, що ідентичність трактується як усвідомлене почуття самості, а також несвідома спрямованість до досягнення власної цілісності. Це включає і свідоме ототожнення з ідентичністю групи та її ідеалами. Людина постійно взаємодіє з подіями минулого і сьогодення, переживаючи різні кризи – економічні, політичні та соціальні – які безпосередньо впливають на процес формування її ідентичності. Ці кризи можуть викликати як зміцнення, так і розриви у відчутті власної ідентичності, що змушує індивіда шукати нові шляхи самовизначення і самореалізації. Важливу роль у цьому процесі відіграє взаємопроникність соціальних ролей, які людина виконувала раніше і які вона виконує зараз, а також образів власного «Я». Колишні ролі і досвід впливають на поточне самосприйняття, створюючи цілісну картину особистості. Таким чином, самоідентичність формується на основі накопиченого життєвого досвіду, усвідомлення власної ролі в суспільстві та відчуття приналежності до певної групи чи спільноти.

Е. Еріксон ввів в суспільні науки декілька визначень поняття ідентичності, зокрема розглядаючи ідентичність як:

- гіпотетичну цілісну картину суб'єктності, стійке відчуття «Я-той самий»;
- стійку тотожність «Я», або «константність особистості» у часі та просторі, яка включає стійкість суттєвих індивідуальних рис, їх інтеграцію в узагальнене узгоджене уявлення про себе (образ «Я»). Становлення цієї самототожності здійснюється через аналіз, синтез та узагальнення, кристалізацію дитячих ідентифікацій, рольового досвіду та досвіду соціальних впливів, оцінок та очікувань оточуючих;
- інтеграційні аспекти ідентичності, сутність яких полягає у соціальних зв'язках людини, та які є ключовими для формування її самосприйняття. У цьому контексті ідентичність визначається як співпадіння образу «Я» з тим, як його сприймають інші люди. Еріксон вважав, що досягнення справжньої ідентичності відбувається тоді, коли особистість робить низку свідомих рішень щодо своїх цінностей та соціальних позицій. Цей процес включає в себе не лише

самовизначення, але й інтеграцію цього визначення в соціальний контекст, де особистість взаємодіє з іншими. Коли людина усвідомлює свої цінності та приймає рішення, які відповідають її внутрішнім переконанням, вона починає відчувати гармонію між своїм внутрішнім «Я» і зовнішніми очікуваннями. Це відчуття відповідності створює фундамент для стабільної ідентичності, що допомагає людині відчувати себе цілісною і автентичною. Соціальні зв'язки відіграють важливу роль у цьому процесі, оскільки вони надають зворотний зв'язок і підтвердження (або відхилення) ідентичності особистості. Взаємодія з іншими людьми дозволяє індивіду усвідомлювати, як його бачать і оцінюють оточуючі, що допомагає коригувати власне самосприйняття і досягати більшої узгодженості між внутрішнім і зовнішнім «Я». Цей процес є важливим для формування самоповаги і впевненості в собі, оскільки людина відчуває підтримку і визнання з боку своєї соціальної групи. Отже, інтеграційні аспекти ідентичності базуються на здатності особистості гармонійно поєднувати свої внутрішні цінності з соціальними зв'язками і очікуваннями. Це сприяє створенню стійкої ідентичності, яка дозволяє людині відчувати себе цілісною і відповідною своїм власним ідеалам та очікуванням суспільства [15, с. 65; 46, с. 871; 48, с. 379].

Резюмуючи, наведемо ще одне визначення ідентичності Е. Еріксоном: «Ідентичність – це процес переживання людиною узагальненого смислу свого «Я», суб'єктивне натхнення відчуття тотожності і цілісності та переживання відповідності самому собі» [15, с. 65].

Таким чином, можна сформулювати основні постулати концепції ідентичності за Еріксоном:

- розгляд ідентичності як внутрішньої тотожності та інтеграція людини в часові виміри – минуле, теперішнє і майбутнє цієї людини міцно пов'язані між собою;

- розгляд ідентичності як внутрішньої тотожності та інтеграції людини щодо просторового виміру – здатність сприймати свою цілісність незалежно від місця, що обумовлено її внутрішніми мотивами та поведінкою;

- відчуття ідентичності або її криза виникають у процесі взаємодії людини з значущими іншими.

Ці характеристики підкреслюють, що ідентичність формується не лише через індивідуальний досвід, але й через соціальні взаємодії та сприйняття себе в контексті часу і простору.

Розглянувши концепцію ідентичності Е. Еріксона, повернемося до визначення ідентичності у роботах інших науковців.

В. Франкл підтримував дуальність визначення ідентичності, та визначав її як прояв співбуття та самотуття. При цьому співбуття є ідентифікацією особистості з суспільними інституціями, а самотуття ґрунтується на відчутті особистістю власного «Я». Самотуття здійснюється під час взаємодії «Я» з «Ти», яка породжує «Ми» [41, с. 52; 46, с. 872]. Таким чином, можна зробити висновок, що В. Франкл підтримував ідею щодо викристалізовування ідентичності у контакті, взаємодії, в тому числі й в комунікації.

У наукових роботах А. Ватермана ідентичність розглядається через призму ціннісно-вольового аспекту розвитку. Ватерман виділяє дві складові ідентичності: процесуальну та змістовну. Він вважає, що головними елементами ідентичності є цілі, цінності та переконання особистості, які формуються під впливом вибору альтернатив під час кризи ідентичності. За Ватерманом, ідентичність включає в себе самовизначення, вибір, цілі, цінності і переконання, які особистість визначає як важливі в своєму житті. Ватерман також виділяє чотири ключові сфери, які є найбільш важливими для формування ідентичності: вибір професії, прийняття та переоцінка моральних і релігійних переконань, формування політичних поглядів, прийняття соціальних ролей [46, с. 872; 52].

Концептуальні передумови сучасного розуміння проблеми ідентичності були закладені науковими ідеями Дж. Міда і Ч. Кулі, представників першого покоління символічного інтеракціонізму. Ці науковці стверджували, що особистість формується під впливом соціальних умов, тобто людина розвиває свою Я-концепцію на основі думок про себе та ставлення інших людей. Вони вважали, що через вербальну та невербальну комунікацію відбувається розвиток

ідентичності від несвідомої до усвідомленої форми. Здатність до рефлексії є ключовою для усвідомленої ідентичності. Закони життєдіяльності особистості формуються як суспільством, так і самою людиною, коли вона робить вибір щодо своїх цілей, переконань та цінностей [16, с. 92].

Дж. Мід був першим, хто розглянув ідентифікацію як важливий механізм соціалізації особистості через прийняття нею соціальних ролей, приналежність до певної соціальної групи та формування соціальних установок. Таким чином, основна ідея Міда полягала в акцентуванні у свідомості людини власної ідентичності. Крім того, Мід розглядав колективну та індивідуальну ідентичність як важливі аспекти своєї теорії. Він підкреслював, що особистість не існує ізольовано, а формується через взаємодію з іншими людьми і суспільством в цілому. Соціальні зв'язки та групи, до яких належить людина, відіграють вирішальну роль у формуванні її самосприйняття і поведінки.

Чарльз Кулі, зі свого боку, ввів концепцію "дзеркального Я", згідно з якою людина сприймає себе так, як її бачать інші. Цей процес включає три основні компоненти: як людина уявляє, що її бачать інші; як людина уявляє, що інші оцінюють її дії; і як вона реагує на ці уявні оцінки. Такий підхід до розуміння ідентичності підкреслює важливість соціального контексту у формуванні самосвідомості.

Таким чином, сучасні погляди на проблему ідентичності базуються на теоріях символічного інтеракціонізму Міда і Кулі, які наголошують на значенні соціальних взаємодій, рефлексії та соціальних ролей у формуванні ідентичності особистості.

Представник процесуального інтеракціонізму Р. Дженкінс підкреслював, що багато людей сьогодні перебувають у стані невизначеності щодо своєї ідентичності. Це пов'язано зі зростаючою міграцією, посиленням міжкультурних взаємодій та постійними трансформаціями у суспільстві й політиці по всьому світу. Дженкінс критикує традиційне розмежування між колективною та індивідуальною ідентичністю. Він вважає, що риси, спільні для багатьох людей, підкреслюються у колективній ідентичності, тоді як особливі

індивідуальні властивості формують індивідуальну ідентичність. Проте, навіть індивідуальна ідентичність завжди проявляється в контексті соціальних груп [16, с. 92].

Представники психологічного напрямку біхевіоризму, зокрема Д. Доллард, Н. Міллер та О. Мауер, досліджуючи феномен ідентичності, вважали, що ідентифікація є процесом підкріплення та розвитку вторинної ідентичності. Вони стверджували, що ідентифікація бере початок з формування залежності та прив'язаності. Цей процес здійснюється через підкріплення, імітацію, генералізацію, спостереження та навчання через моделювання, що в кінцевому підсумку призводить до виникнення нових форм поведінки. Іншими словами, людина навчається новим формам поведінки, спостерігаючи за поведінкою інших і отримуючи за це відповідне підкріплення. Генералізація дозволяє індивіду поширювати нові поведінкові моделі на різні контексти, зміцнюючи свою ідентичність. Таким чином, біхевіористи підкреслюють, що ідентичність не є вродженою чи статичною, а формується через взаємодію з оточенням і через процеси навчання [16, с. 92].

Біхевіористи мінімізували особистісний внесок у міжгрупову взаємодію, зосереджуючи увагу на впливі ситуаційних факторів у формуванні таких взаємодій. М. Шеріф у своїх дослідженнях підкреслював, що соціальна ідентичність визначає, як особистість усвідомлює свою приналежність до певної соціальної групи, через вплив міжгрупових процесів. М. Шеріф був одним з перших дослідників феноменів групової та міжгрупової поведінки. Шеріф використовував поняття ідентичності для пояснення групової відповідності та стверджував, що міжгрупова поведінка виникає, коли члени однієї групи взаємодіють з членами іншої групи на особистому чи колективному рівні, обумовленому їхніми груповими ідентичностями. Це означає, що ідентичність не лише визначається індивідуальними рисами, але й формується через соціальні взаємодії та приналежність до певних груп. М. Шеріф показав, що міжгрупові процеси, такі як конкуренція, співпраця та конфлікт, відіграють ключову роль у формуванні соціальної ідентичності. Він підкреслював, що взаємодія між

групами часто залежить від контекстуальних факторів, таких як наявність спільних цілей або ресурсів, що можуть впливати на групову динаміку [16, с. 92].

Дж. Марсія виокремлював два основні види ідентичності та відповідно два шляхи її розвитку:

- присвоєна ідентичність яка розвивається через усвідомлення інформації про себе;

- досягнута ідентичність, яка розвивається через рішення особистості щодо того якою їй бути.

Подібно до Е. Еріксона, Дж. Марсія вважав, що ідентичність набуває найбільшої актуальності в підлітковому віці, а її структура проявляється через патерни та шаблони вирішення проблем, які спостерігає особистість. Він стверджував, що те, як людина приймає рішення щодо себе і свого життя, формує та розвиває структуру її ідентичності, допомагаючи усвідомити свої сильні та слабкі сторони, а також забезпечити цілеспрямованість і осмисленість життя.

Дж. Марсія виділяв чотири статуси ідентичності:

- 1) досягнута (реалізована) ідентичність – особистість самостійно приймає рішення щодо своєї ідентичності після періоду кризи;

- 2) мораторій – особистість перебуває у стані активного пошуку і випробування різних ідентичностей, але ще не прийняла остаточного рішення;

- 3) передчасна ідентичність – особистість прийняла ідентичність без попереднього періоду кризи чи активного пошуку, іноді під впливом інших осіб;

- 4) дифузна ідентичність – особистість не має чіткої ідентичності і не займається активним її пошуком.

Марсія зазначав, що на формування ідентичності безпосередньо впливають процеси професійного, ідеологічного та сексуального самовизначення. Він підкреслював, що ці аспекти самовизначення є критично важливими для формування цілісної ідентичності, оскільки вони забезпечують глибоке розуміння власного "Я" та допомагають людині інтегрувати різні аспекти свого життя в єдину, узгоджену систему [46, с. 872-873; 50].

Теорія «соціальної ідентичності» Р. Теджфела обґрунтовує бачення ідентичності як когнітивної системи, яка регулює поведінку людини та складається з соціальної та особистісної складових. Річард Теджфел розробив теорію «соціальної ідентичності», в якій він обґрунтував, що ідентичність, або «Я»-концепція, є когнітивною системою, яка регулює поведінку людини та складається з соціальної та особистісної складових. На його думку, людина має природне прагнення до позитивного самосприйняття, яке формується через категоризацію соціального світу та ідентифікацію себе з певними соціальними категоріями, які визначають її соціальну ідентичність як частину загальної «Я»-концепції [29, с. 61-62; 46, с. 872-873].

Р. Брейкуел стверджує про взаємозв'язок особистісної та соціальної ідентичності, запевняє що ідентичність є цілісною структурою, а особистісна та соціальна ідентичності – це лише різні аспекти цієї структури, а не окремі типи чи види ідентичності. Вона виділяє кілька складових ідентичності: біологічний організм, змістовний вимір, ціннісний вимір і час. Брейкуел пояснює, що особистість здатна оцінювати структурні елементи своєї особистісної ідентичності через категорії соціальної ідентичності. Коли особистісна ідентичність формується, вона починає впливати на соціальну ідентичність, використовуючи ті самі критерії оцінювання. Взаємодія між особистісною та соціальною ідентичностями є ключовим аспектом, який забезпечує цілісність ідентичності [16, с. 92].

М. Борневассер підкреслює, що соціальним групам властиве оцінне ставлення, яке визначає статус групи в суспільстві. Це означає, що соціальна група та її структура диктують відповідну поведінку та форми взаємодії всередині групи, а також впливають на обговорення різноманітних соціальних питань. Борневассер зазначає, що статусна дистанція між членами групи впливає на інтенсивність їх контактів. Вищий статус сприяє більшій активності та участі в групових процесах, тоді як нижчий статус може обмежувати ці можливості. Люди сприймають один одного через призму оцінок себе та інших, що формує їх уявлення про соціальну ієрархію та впливає на поведінку у взаємодії.

Соціальна ідентифікація базується на оцінках та порівняннях, що допомагають індивідам визначити своє місце у суспільстві. Борневассер підкреслює, що такі оцінки формують поведінкові стандарти та норми, які визначають, як людина поводить себе в різних соціальних ситуаціях [16, с. 92].

На початку XXI століття поняття ідентичності все частіше трактують з позицій соціальної культури. Не зважаючи на значну кількість досліджень сутності ідентичності досі не сформовано відповідей на основні питання, які визначають феномен ідентичності. Відсутнє остаточне розуміння логіки процесу ідентичності особистості, та її функціонування у соціальному контексті.

За допомогою розгляду феномену ідентичності у його історичній перспективі можна простежити його розвиток та еволюцію. Аналізуючи різні етапи історії, від стародавніх цивілізацій до сучасного глобалізованого світу, ми можемо зрозуміти, як змінювалися уявлення про самість, тотожність та приналежність до певної групи або культури. Це дозволяє побачити, як на формування ідентичності впливали різні соціальні, політичні, економічні та культурні фактори. Вивчення історичної еволюції ідентичності також допомагає зрозуміти, як сучасні концепції ідентичності були сформовані під впливом минулих подій і як вони продовжують змінюватися у відповідь на нові виклики та можливості.

Висновки 1 розділу

Ідентичність є багатогранним міждисциплінарним поняттям вивчення якого здійснювалось зокрема такими дисциплінами як філософія, соціологія, психологія, антропологія, лінгвістика, етнологія, культурологія, політологія тощо. В рамках цих дисциплін було сформовано та розглядалися багато видів ідентичності, такі як наприклад національна та етнічна ідентичність, культурна ідентичність, гендерна ідентичність, а також такі її види чи аспекти як колективна та індивідуальна ідентичність, присвоєна та досягнута, особистісна та соціальна тощо.

Культурна ідентичність є усвідомленням особистістю культурних норм, шаблонів, цінностей, прийнятих у конкретному суспільстві та ототожненням себе з ними.

Вивчення категорії ідентичності починається у античні часи, продовжується з зародженням психології як дисципліни через осмислення категорій тотожності, відмінності, самототожності. Пізніше, категорія ідентичності розкривається соціальними науками (соціологією, політологією тощо) та культурологією. Така увага різних дисциплін до категорії ідентичності пояснюється її універсальністю, пов'язаністю з особистістю. Процес ототожнення особистості з різними аспектами людського буття дійсно можна розглядати з різних сторін та з різних позицій, які пропонують сучасні науки, отримуючи можливість за допомогою цих специфікованих уявлень розкрити максимальну кількість граней цього явища.

За допомогою розгляду феномену ідентичності у його історичній перспективі можливо прослідкувати його розвиток та еволюцію. Вивчення історичної еволюції ідентичності допомагає зрозуміти, як сучасні концепції ідентичності були сформовані під впливом минулих подій і як вони продовжують змінюватися у відповідь на нові виклики та можливості.

РОЗДІЛ II

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

2.1. Міжкультурна комунікація як фактор впливу на ідентичність

Спілкування між носіями різних культур виявляє не лише спільні риси та особливості, але й сприяє виокремленню та викристалізованню унікального культурного надбання, характерного для кожної національної культури. Цей процес взаємодії дозволяє краще розуміти та цінувати свої власні традиції, звичаї та світогляд, порівнюючи їх з іншими культурами. У ході міжкультурного діалогу люди усвідомлюють унікальні аспекти своєї спадщини, які роблять їх культуру неповторною, і це сприяє збереженню та розвитку національної ідентичності. Водночас таке спілкування збагачує всі сторони, адже відкритість до різноманіття стимулює культурний обмін і взаємне збагачення, формуючи більш глибоке розуміння та повагу до культурного багатства світу.

Все, що створено людиною або має до неї відношення, є частиною культури. Комунікація і спілкування виступають важливою частиною людського життя, а тому є частиною культури. Культура включає в себе широкий спектр проявів людської діяльності, від матеріальних об'єктів, таких як архітектура, мистецтво, технології, до нематеріальних, таких як мова, релігія, соціальні норми, звичаї та цінності. Вона є відображенням колективного досвіду і творчості людства, а також способом передачі знань і традицій від одного покоління до іншого. Культура формує уявлення людей про світ, визначає їх поведінкові моделі і допомагає створювати ідентичність як на індивідуальному, так і на колективному рівнях.

Комунікація також є ключовим механізмом передачі культурних цінностей і традицій. Через спілкування діти засвоюють культурні норми та звичаї своєї спільноти, а дорослі обмінюються досвідом і знаннями, збагачуючи культурний ландшафт. У міжкультурному контексті комунікація допомагає людям з різних культур зрозуміти і поважати один одного, що сприяє розвитку толерантності і

співпраці. Таким чином, комунікація є не лише засобом підтримки соціальних зв'язків, але й важливим чинником збереження і розвитку культурного надбання.

Виникнення міжкультурної комунікації як академічної дисципліни пов'язують з виходом у 1954 році книги Е. Холла та Д. Трагера «Культура як комунікація», у якій цей термін було застосовано вперше у контексті людських стосунків. Зв'язок між культурою та комунікацією був пізніше, вже у 1959 році обґрунтований у роботі Е. Холла «Німа мова», в якій науковець також доводить необхідність поглибленого вивчення культури та отримання навичок її застосовувати. Поява терміну у більш вузькому його значенні пов'язана з виходом у 1972 році праці Л. Самовара та Р. Портера «Комунікація між культурами». Зростання зацікавленості у процесі міжкультурної комунікації передувало формування нової галузі знань, фокусом уваги якої стало вивчення міжкультурних проблем та процесу їх вирішення у спілкуванні [47, с. 54-55]. Е. Холл стверджував, що культура є комунікацією, а комунікація – є культурою. Це сформулювало відповідну метафору, у якій культура зображувалась у вигляді айсберга верхньою частиною якого є індивідуальна поведінка людини, а нижня - складається з культурних цінностей та норм, які обумовлюють поведінку, яка проявляється у комунікації [34, с. 85].

О. Тейлор у власній праці «Міжкультурна комунікація: важливий вимір ефективної освіти» зазначає, що комунікація є породженням культури, способом, за допомогою якого люди мають можливість спілкуватися, та обумовленого їх культурою [51, с. 78]. Н. Захарчук, продовжуючи цей напрямок досліджень приходить до висновку, що міжкультурна комунікація здійснює актуалізацію змісту феномену «культури» [17].

Міжкультурна комунікація розглядається як взаємодія культур, яка характеризується наступними рисами:

- комунікація здійснюється в певному середовищі, яке характеризується простором та часом, в якому культура як феномен розглядається у вигляді родового поняття, культурні контакти виражаються у різних формах, зокрема дотиках, взаємовідношенні, синтезі, доповнюваності та діалозі;

- за рахунок діалогу культур здійснюється процес їх актуалізації, виявлення загальнолюдського та специфічного для кожної культури як системи;
- здійснення екстеріоризації культури через мову та вербальний зміст комунікації, що створює специфічну картину світу [19, с. 106-107].

Ю. Москвічова визначає міжкультурну комунікацію як процес обміну між різними культурами, продуктами їх матеріальної та духовної діяльності та ставить у пріоритет взаєморозуміння та взаємоповагу представників різних етносів. Зокрема Ю. Москвічова зазначає, що «однією з найважливіших умов існування й розвитку культури є можливість обміну духовними надбаннями. Формування особистості відбувається завдяки спілкуванню з представниками інших культур та осягненню їхніх переконань і цінностей» [31, с. 48]. Таким чином, формування ідентичності особистості неможливе без передачі та прийому інформації, її інтерпретації та засвоєння, тобто без комунікації. Г. Абрашкєвічус визначає міжкультурну комунікацію як взаємодію культур у полікультурному середовищі, умовою якої є «особливості ціннісних світів різних етнічних культур і співвідношення між ціннісними системами в комунікативному просторі» [1, с. 3].

Т. Скубішевська відзначає діалогову сутність культури, та актуалізує її у твердженнях, що культура є формою спілкування між собі подібними; культура існує там, де їх дві або декілька; культура проявляється в аспекті її граничності, моменті взаємопочинання та взаємостановлення [36].

Н. Міщенко зазначає, що міжкультурна комунікація є взаємовідношенням протистоячих ідентичностей, при якому здійснюється взаємопроникнення ідентичностей співбесідників одна в одну. Взаємодія ідентичностей полегшується за рахунок узгодження стосунків в комунікації, що визначає її вид та механізм [47, с. 55].

Значна частина науковців, формулюючи визначення поняття міжкультурної комунікації розглядають його з точки зору поєднання понять: власне «культури» та «комунікації». К. Покляцька зокрема вважає що міжкультурна комунікація «забезпечує взаємодію носіїв різних культурних

спільнот та є системою матеріальних і нематеріальних ознак, орієнтованих на взаємопроникнення культурно-комунікативних смислів та їх взаємозбагачення в соціокультурному й духовному планах» [21, с. 88].

А. Козак надає визначення міжкультурної комунікації як функційно обумовленої комунікативної взаємодії людей як представників різних культурних спільнот, яка орієнтована на взаємне проникнення культурно-комунікативних смислів, досягнення взаємопорозуміння з врахуванням збереження «національної картини світу», їх взаємне збагачення в соціокультурному й духовному планах [19, с. 109].

М. Сотер визначає міжкультурну комунікацію як комплексний, інтегрований інструмент встановлення рівноправного взаємозв'язку між представниками різних культур, який ґрунтується на взаємодії та співпраці, толерантному ставленні до самобутності та своєрідності кожної з культур, що сприяє ефективному розвитку всіх учасників комунікації, спрямовує їх на шляху до загальнолюдського визнання. На думку дослідниці, об'єктивною основою міжкультурної комунікації є відмінності між культурами, які формуються в процесі розвитку кожної етнічної культури. У полікультурному суспільстві комунікація стає ключовим елементом, що відкриває реальні перспективи для взаєморозуміння та співпраці між представниками різних країн [38, с. 74, 77].

За визначенням І. М'язової міжкультурна комунікація – це соціальний феномен, що полягає у конструктивній або деструктивній взаємодії між представниками різних культур (національних та етнічних) та субкультур в межах певного просторово-часового континууму [28, с. 4]. Дослідниця зауважує, що сучасні теорії міжкультурної комунікації не розкривають всіх аспектів цього явища, його сутність можливо виявити у дискусії відносно його змісту, об'єкту, предмету та цілей існування [28, с. 12].

Виділяють три основні групи теорій міжкультурної комунікації:

- класичні теорії, яка базуються на ментальних особливостях тих чи інших угруповань, включаючи теорію культурних вимірів Г. Гофстеде, теорію зіткнення/конфлікту цивілізацій С. Гантінгтона;

- комунікативні теорії, які акцентують увагу на специфіці вербальної і невербальної комунікації, які включають теорію високо- та низькоконтекстуальних культур Е. Холла, теорія культурної грамотності Е. Гірша;

- синтезовані теорії, які поєднують в собі і ментальні програми, і особливості комунікативних дій, в тому числі невербальних, які включають теорію відмінностей культур С. Даля, класифікацію культурних змінних Р. Гестеланда.

Більшість теорій міжкультурної комунікації досліджують її аспекти переважно в межах культурної антропології [28, с. 7].

В культурології та міжкультурній комунікації ідентичність є основою для національної та культурної самобутності, виступаючи індикатором своєї культури та протиставленням чужій. Таким чином, міжкультурну комунікацію можна розглядати як взаємодію різних ідентичностей, де відбувається обмін думками та досвідом між учасниками комунікаційного процесу. Комунікація сприяє підтримці спільноти на рівні максимальної інформаційної та смислової відкритості, що дозволяє людям краще розуміти одне одного [44, с. 205].

Міжкультурна комунікація несе в собі потенціал для збагачення культурної ідентичності кожного з учасників, оскільки вона дозволяє взаємодіяти з різними культурними традиціями та звичаями. Під час таких взаємодій людина може краще усвідомити свою власну ідентичність, порівнюючи її з іншими культурними контекстами. Це допомагає зберігати та розвивати культурну самобутність, одночасно розширюючи свої горизонти через розуміння і прийняття культурного різноманіття.

Крім того, міжкультурна комунікація сприяє подоланню стереотипів і упереджень, які можуть існувати між різними культурами. Через відкритий діалог і взаємодію люди можуть краще розуміти мотиви, цінності та поведінкові моделі інших культур, що сприяє більш гармонійному співіснуванню. Це також допомагає у вирішенні конфліктів, які можуть виникати через культурні

відмінності, оскільки комунікація надає можливість для пошуку спільних точок дотику і взаємного порозуміння.

Культурну ідентичність часто співвідносять з національною ідентичністю, оскільки обидві концепції включають елементи, які визначають приналежність людини до певної спільноти. Національна ідентичність ґрунтується на спільній історії, мові, традиціях і символах, які об'єднують людей в одну націю. Культурна ідентичність, в свою чергу, включає не лише національні характеристики, але й ширші культурні аспекти, такі як мистецтво, звичаї, релігійні вірування та соціальні норми. Взаємозв'язок між цими двома типами ідентичності допомагає формувати цілісне уявлення про себе і свою роль у суспільстві, а також сприяє збереженню та розвитку культурного та національного самовизначення.

Зіставлення культурної ідентичності з національною є найпростішим підходом до розуміння феномену культурної ідентичності та її проблем в умовах глобалізації. Дж. Фрідман розглядає культурну ідентичність як варіативний феномен і виокремлює такі її варіанти: раса, традиційна етнічність, модерна етнічність і стиль життя. Він підкреслює, що глобалізація впливає на культурні ідентичності, спричиняючи значні зміни в культурі та створюючи своєрідний «вибух» нових культурних рухів [49].

Фрідман звертає увагу на те, що глобалізація не тільки сприяє поширенню культурних цінностей і традицій, але й створює нові форми ідентичності, які відображають сучасні реалії. У цьому контексті раса і традиційна етнічність залишаються важливими складовими культурної ідентичності, але до них додаються модерні етнічні ідентичності та стиль життя, який все більше визначається індивідуальними виборами і впливами глобальної культури.

Ці нові культурні рухи та ідентичності виникають як відповідь на глобальні зміни, відображаючи прагнення людей знайти своє місце у швидкозмінному світі. Вони можуть включати різні форми самоідентифікації, такі як участь у глобальних субкультурах, прийняття нових цінностей і способів

життя, що не завжди відповідають традиційним національним або етнічним моделям.

Таким чином, культурна ідентичність стає більш динамічною і багатогранною, адаптуючись до нових умов і викликів, які приносить глобалізація. Це вимагає нового підходу до розуміння і вивчення культурних ідентичностей, який враховує їхню варіативність і здатність змінюватися під впливом глобальних процесів.

Загалом, ідентичність у контексті міжкультурної комунікації відіграє важливу роль у формуванні національної та культурної самосвідомості, одночасно створюючи простір для взаємодії та співпраці між різними культурами. Комунікація стає ключовим інструментом, який допомагає зберігати культурну унікальність, водночас сприяючи інтеграції та взаєморозумінню на глобальному рівні.

Таким чином, міжкультурна комунікація є одночасно галуззю знань, академічною дисципліною, фокусом уваги якої стало вивчення міжкультурних проблем та процесу їх вирішення у спілкуванні та соціальним феноменом, що полягає у конструктивній або деструктивній взаємодії між представниками різних культур.

В культурології та міжкультурній комунікації ідентичність є основою для національної та культурної самобутності, виступаючи індикатором своєї культури та протиставленням чужій. Таким чином, міжкультурну комунікацію можна розглядати як взаємодію різних ідентичностей, де відбувається обмін думками та досвідом між учасниками комунікаційного процесу.

2.2. Проблеми ідентичності у полікультурному просторі.

Сучасний цивілізований світ часто сприймає дихотомію «глобалізація – ідентичність» як одну з характерних рис свого розвитку. Глобалізація, зі своїм прагненням до уніфікації та інтеграції різних культур, економік і суспільств, створює нові виклики для індивідуальної та колективної ідентичності. У цьому

контексті проблема збереження власної тотожності стає надзвичайно актуальною.

Активний процес глобалізації сприяє зростанню взаємозв'язків і взаємозалежностей між різними країнами, народами та культурами. Ці зміни в політиці, економіці та культурі супроводжуються не лише зближенням, але й роз'єднанням культур і народів. Внаслідок цього багато націй відчують потребу в культурному самостверженні та прагнуть зберегти свої власні культурні цінності, що призводить до загострення проблеми національної ідентичності.

Глобалізація, з її позитивними аспектами, такими як економічний розвиток та технологічний прогрес, також викликає певні соціокультурні напруження. Різні культури стикаються з необхідністю адаптуватися до глобальних стандартів, що може викликати втрату унікальних національних рис. У відповідь на ці виклики, деякі країни посилюють свої зусилля з метою збереження національної ідентичності, підкреслюючи важливість власної мови, традицій і культурних цінностей.

Зростаюча взаємозалежність також може призводити до конфліктів і непорозумінь, оскільки різні нації намагаються захистити свої інтереси та ідентичність в умовах глобальної конкуренції. Це підсилює прагнення до культурного самозбереження і може викликати напруженість як всередині країн, так і на міжнародній арені.

Таким чином, глобалізація, з одного боку, об'єднує світ, сприяючи розвитку міжкультурного діалогу і співпраці, а з іншого боку, викликає прагнення до захисту національних ідентичностей. Це складний і багатогранний процес, який вимагає балансування між глобальними інтеграційними тенденціями та збереженням культурної самобутності кожної нації.

Проблема ідентичності виникає як реакція на потенційну загрозу знеособлення, коли під впливом глобалізаційних процесів люди та спільноти можуть втратити свої унікальні риси та культурні особливості. Збереження

ідентичності стає спробою зберегти культурне та історичне «обличчя» нації, її унікальність та спадщину в умовах зростаючого впливу глобальних стандартів.

Для багатьох націй і спільнот актуалізація питання ідентичності означає прагнення протистояти асиміляції та культурному злиттю, що загрожують унікальним рисам їхньої самобутності. Відстоювання власної ідентичності допомагає зміцнити почуття приналежності до певної спільноти, забезпечити її виживання та процвітання в умовах постійних змін. Таким чином, розгляд проблеми ідентичності в умовах глобалізації дозволяє краще зрозуміти, як національні та культурні групи намагаються зберегти свою унікальність і автентичність у швидкоплинному глобальному середовищі.

Соціологи Е. Гідденс та З. Бауман зазначають, що сучасне суспільство характеризується не просто заміною одних традицій і звичок на інші, а множинністю джерел цих традицій, звичок та знань. Це змушує людей сумніватися в правильності вибору одного з них або багатьох, формуючи мінливу та постійно рефлексуючу ідентичність. У швидкоплинному суспільстві нестійкість і пластичність ідентичності стають природними явищами, а сучасна свідомість набуває нової «короткострокової» ідентичності.

Ю. Хабермас визначає ключові етапи суспільного розвитку через культурні зміни, які відбуваються та відбуватимуться у майбутньому серед індивідів у соціальних спільнотах, таких як народи, етноси, сім'ї та різні форми їх діяльності. Він підкреслює, що «соціальне» слід розуміти не лише на основі раціональних принципів, влади чи спільного виробництва, але й на інших засадах, таких як ірраціональність, свобода та творчість.

Гідденс та Бауман вважають, що у сучасному світі традиції та звички є багатограними і розмаїтими, що додає складності у визначенні ідентичності. Люди постійно переглядають свої погляди та переконання, адаптуючись до нових умов і інформації, що призводить до динамічного процесу формування самосвідомості. Хабермас, у свою чергу, звертає увагу на те, що культурні зміни впливають на соціальні структури, формуючи нові моделі взаємодії та

діяльності, які не обмежуються раціональними рамками, а відкривають простір для інновацій та креативності [40, с. 275].

Таким чином, сучасне суспільство характеризується складною і динамічною ідентичністю, яка постійно змінюється під впливом множинних джерел традицій та знань. Це вимагає нових підходів до розуміння соціальної взаємодії та розвитку, що враховують не лише раціональні, але й ірраціональні аспекти людської діяльності.

2.3. Трансформація індивідуальної та групової української ідентичності під час повномасштабної російської агресії.

Розвиток ідентичності тісно пов'язаний із соціальним середовищем, тому будь-які зміни в цьому середовищі неодмінно впливають на саму ідентичність. Коли у суспільстві відбуваються настільки значні події, такі як розв'язана проти України повномасштабна війна, вони не можуть не позначитися на самосвідомості громадян. Початок війни проти України став саме таким тектонічним зсувом, який змусив українців переосмислити своє місце в суспільстві, свої цінності та національну, професійну, культурну та інші ідентичності.

Війна привела до значних змін у соціальному середовищі, що включає втрати, переміщення, економічні труднощі та нові виклики для безпеки. У цих умовах українці змушені були переглянути свої пріоритети і цілі, значною мірою змінилася роль громадян у суспільстві. Це сприяло формуванню нового усвідомлення своєї ролі та внеску у спільну справу захисту держави, суттєво вплинуло на ідентичність українських громадян, змушуючи їх переосмислити свою національну та навіть культурну самосвідомість.

В контексті повномасштабного російського вторгнення в Україну можливо спостерігати за активними процесами як зміцнення національної та культурної української ідентичності, так і розщепленням, послабленням ідентичності окремих особистостей.

Одним з аспектів зміцнення національної та культурної ідентичності стало не ототожнення, а навпаки, бажання максимально відокремитися від російської культурної, соціальної та ціннісної складових ідентичності. Як писав Семюел Гантінгтон «ми знаємо, ким ми є, лише після того, як дізнаємось, ким ми не є, і часто лише тоді, коли знаємо, проти кого ми» [10, с. 13]. Бажання відокремитися, деасоціюватися з культурною та ціннісною складовою, яка входила в структуру ідентичності великої кількості українців, породила тенденцію до пошуку нових сенсів, переосмислення ціннісних орієнтирів, а у багатьох українців до активування механізмів психологічного захисту та заперечення. Це породило нове розщеплення у суспільстві – на тих хто намагається створити, перетворити та переосмислити власну ідентичність та тих, хто обрав шлях заперечення та збереження звичайних ціннісних та культурних орієнтирів, шаблонів соціальної взаємодії, тощо.

Повномасштабна війна, розгорнута проти України, суттєво вплинула на зміну ідентичності українців, змусивши їх переосмислити власну роль у суспільстві та визначити нові цінності й пріоритети. Цей період став часом випробувань, але водночас і можливістю для глибокого внутрішнього аналізу, що сприяв формуванню нової колективної свідомості та посиленню національної самобутності. Одним з головних аспектів цієї трансформації стала підвищена громадянська активність та солідарність, що призвело до посилення відчуття спільної відповідальності, почуття приналежності, коли кожен відчуває свою вагому роль у боротьбі за майбутнє країни. Активізувалися процеси зміцнення національної та культурної ідентичності, переосмислення та відродження культурних традицій. Посилився та активізувався інтерес до історії, мови та культури, як складових елементів культурної ідентичності та унікальності. В умовах війни зросло усвідомлення важливості збереження культурної спадщини та передачі її наступним поколінням. Крім того, війна змусила багатьох українців переглянути свої особисті цінності та пріоритети, які також є важливою компонентою ідентичності.

Значним викликом для суспільства стала необхідність формування нових ідентичностей для великої кількості громадян, зокрема для тих, хто став на захист держави а також тих, хто обрав новий шлях у допомагаючих професіях (волонтери, соціальні працівники тощо). Ціннісні та змістовні конфлікти між напівсформованими новими компонентами у структурі ідентичності особистості та старими шаблонами, необхідність їх взаємоузгодження чи відмови від їх значної частини призводять до внутрішніх конфліктів та значних психологічних проблем, які зокрема значним чином загострюються в умовах зовнішнього психологічного тиску під час війни.

Як зазначає В. Вінков деякі форми (види) ідентичності особистості зазнали значних змін. Зокрема, можуть послаблюватись прояви деяких форм ідентичності особистості, наприклад, професійна, а інші, наприклад, національна, посилюватись. Таке посилення або послаблення певних форм ідентичності носить адаптативну функцію та є однією з форм переосмислення себе з огляду на події зовнішнього світу та оцінки ресурсності соціальних груп, з якими людина себе ототожнює [6, с. 140]. Війна, як подія, що несе величезну загрозу для існування людини та збереження її ідентичності, штовхає особистість інвентаризувати та переглядати власні соціальні зв'язки, у пошуку підтримки звертатися до ресурсів спільноти, до якої вона належить та з якою себе асоціює. Якщо особистість знаходить у спільноті необхідні їй ресурси, можливості для збереження власної ідентичності зростають. У іншому випадку, якщо отримати ресурси неможливо, або вони не відповідають потребам особистості, людина переорієнтовується на пошук інших спільнот та/або соціальних груп, де вона може знайти необхідні їй ресурси для задоволення власних потреб [7, с. 26]. Зміна спільноти, з якою особистість себе асоціює, неодмінно впливає на її ідентичність. Під тиском зміненої ідентичності відбуваються корінні зміни у діяльності людини, наприклад, зміна професії, стилю життя, які, у свою чергу сприяють подальшому вибудовуванню нової ідентичності особистості.

Проблема ідентичності стала ключовою і для іншої категорії українських громадян – тих хто був вимушений покинути країну під час війни. Бажання збереження власної національної та культурної ідентифікації одночасно з необхідністю адаптуватися у нове соціальне та культурне середовище породжує багато внутрішніх суперечок, які також загострюються в умовах психологічного тиску невизначеності, необхідності значних психологічних ресурсів на адаптацію, бажанням зберегти соціальні та родинні зв'язки з близькими, які залишилися в Україні.

В. Подшивалкіна зазначає, що українські мігранти живуть у так званій транзитній ідентичності. Дослідниця визначає транзитну ідентичність як певний сукупний досвід невпевненості людини в її становищі, у правах та доступності засобів до існування, невизначеності щодо спадкоємності та майбутньої стабільності [33, с. 10]. Вимушені мігранти живуть у трьох вимірах – соціальних умовах своєї рідної країни, соціальних умовах держави тимчасового перебування та в обставинах свого особистого життя. Ці три аспекти створюють умови для формування транзитної ідентичності, тобто тимчасового та проміжного процесу ідентифікації. Транзитна ідентичність виникає як результат адаптації до нового середовища, де мігранти намагаються знайти баланс між збереженням своєї рідної культурної ідентичності та інтеграцією в нове суспільство. Вони змушені аналізувати і порівнювати культурні, соціальні та економічні аспекти обох країн, щоб використати їхні переваги для покращення своєї життєвої ситуації. Цей процес ідентифікації можна розглядати як спосіб забезпечення особистої безпеки та стабільності [33, с. 10]. Транзитна ідентичність дозволяє мігрантам створювати стратегії виживання та адаптації, використовуючи ресурси як рідної країни, так і країни тимчасового перебування. Вони шукають спільне та відмінне між двома культурами, намагаючись інтегрувати ці знання у своє повсякденне життя, що допомагає їм знаходити опору та визначати свій шлях у новому середовищі. Таким чином, транзитна ідентичність є важливим аспектом життя вимушених мігрантів, оскільки вона

сприяє їх адаптації та забезпеченню безпеки в умовах невизначеності та постійних змін.

В умовах вимушеної міграції ідентичність стає дуже спірною через відсутність досвіду безпосередньої приналежності до соціальних груп у новій країні. Вимушені мігранти змушені взаємодіяти з бюрократичною системою, яка певним чином визначає їхній тимчасовий статус. У таких умовах вони проходять складний процес самовідкриття, намагаючись знайти відповіді на головні питання, пов'язані з їхньою ідентичністю: як вони визначають своє місце у світі і як вони постають перед ним [33, с. 10].

Вимушені мігранти стикаються з необхідністю адаптуватися до нових соціальних, культурних і правових реалій, що може викликати відчуття невпевненості та розгубленості. Відсутність міцних соціальних зв'язків у новій країні ускладнює процес інтеграції і пошуку власної ідентичності. Мігранти змушені переглядати свої попередні уявлення про себе та своє місце у світі, намагаючись знайти нові точки опори в незнайомому середовищі.

У той же час, цей процес самовідкриття може стати важливим етапом особистісного розвитку, коли вимушені мігранти вчаться знаходити спільне та відмінне між своєю рідною культурою і культурою країни перебування. Вони можуть знаходити нові способи самовираження, інтегруючи різні аспекти обох культур у свою ідентичність. Таким чином, вимушена міграція стає не лише викликом, але й можливістю для самопізнання та розвитку нових аспектів своєї ідентичності.

В. Подшивалкіна вважає, що виділення поняття транзитної ідентичності та детальне вивчення її особливостей може бути ключовим фактором для успішного повернення вимушених мігрантів на батьківщину. Це знання також стане важливим для повоєнного реформування українського суспільства та подальшої інтеграції України до ЄС.

Розуміння транзитної ідентичності допоможе вимушеним мігрантам легше адаптуватися до нових умов після повернення, оскільки це знання дозволить їм зберегти свої культурні цінності та інтегрувати новий досвід, набутий за

кордоном. Це особливо важливо для створення гармонійного і стабільного суспільства, яке здатне ефективно реагувати на виклики, що виникають у післявоєнний період.

Крім того, вивчення транзитної ідентичності може сприяти розробці політик та програм, спрямованих на підтримку мігрантів у процесі їхнього повернення та реінтеграції. Це включає психологічну підтримку, соціальні та економічні ініціативи, які допоможуть їм адаптуватися та знайти своє місце у відновленому суспільстві.

Також, це знання може бути корисним для подальшої інтеграції України до Європейського Союзу. Розуміння особливостей транзитної ідентичності дозволить українським громадянам більш ефективно інтегруватися в європейський соціокультурний простір, зберігаючи при цьому свою національну самобутність. Це сприятиме створенню міцніших зв'язків між Україною та іншими країнами ЄС, підвищуючи рівень взаємної довіри та співпраці.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що початок повномасштабної війни, розгорнутої проти України, суттєво вплинув на зміну ідентичності українців, змусивши їх переосмислити власну роль у суспільстві та визначити нові цінності й пріоритети. Значним викликом для суспільства стала необхідність формування нових ідентичностей для великої кількості громадян. Зокрема, розглядаючи питання переосмислення ідентичності вимушених мігрантів, можна казати про формування так званої транзитної ідентичності.

Висновки 2 розділу

Міжкультурна комунікація є поєднанням комунікації та культури, що включає взаємодію між представниками різних культур. Вона охоплює обмін інформацією, ідеями, цінностями та нормами поведінки, які відрізняються в залежності від культурного контексту. Міжкультурна комунікація допомагає подолати бар'єри, що виникають через культурні відмінності, і сприяє взаєморозумінню та співпраці між людьми з різних культурних середовищ. Це

складний процес, який вимагає врахування культурних особливостей, адаптації комунікативних стратегій та розвитку навичок міжкультурної чутливості.

Сучасне суспільство характеризується складною і динамічною ідентичністю, яка постійно змінюється під впливом множинних джерел традицій та знань. Це вимагає нових підходів до розуміння соціальної взаємодії та розвитку, що враховують не лише раціональні, але й ірраціональні аспекти людської діяльності. Глобалізація як тенденція розвитку суспільства у форматі міжкультурного діалогу сприяє взаємопроникненню різних культурних ідентичностей та формуванні нової, глобалізованої ідентичності. Також протидією цьому процесу є виокремлення різних національних культурних ідентичностей з метою їх збереження.

Початок повномасштабної війни, розгорнутої проти України, суттєво вплинув на зміну ідентичності українців, змусивши їх переосмислити власну роль у суспільстві та визначити нові цінності й пріоритети. Значним викликом для суспільства стала необхідність формування нових ідентичностей для великої кількості громадян. Зокрема, розглядаючи питання переосмислення ідентичності вимушених мігрантів, можна казати про формування так званої транзитної ідентичності.

ВИСНОВКИ

Категорія ідентичності розкривається через ототожнення особистості з іншими людьми чи об'єктами та одночасно є процесом свідомого виокремлення особистістю через це ототожнення власного унікального «Я». Оскільки категорія ідентичності тісно пов'язана з людиною, особистістю, її уявленнями про себе, поняття ідентичності розглядалося практично усіма гуманітарними науками, які цікавилися особистістю та її внутрішнім світом. Кожна з цих наук розглядала поняття ідентичності з її власної точки зору, дозволяючи більш повно охопити та зрозуміти всі аспекти існування та реалізації цього феномену.

Історичний розвиток концепцій ідентичності показує, що питання самоототожнення та формування індивідуальної та колективної ідентичності цікавило науковців ще з античних часів. Внесок античних філософів, таких як Парменід, Аристотель, Геракліт, Платон та Сократ, заклав основи для подальших наукових досліджень феномену. У сучасній науці ідентичність стала об'єктом глибоких досліджень в рамках психології, соціології, антропології та інших дисциплін, що дозволяє краще зрозуміти взаємозв'язок та взаємопроникнення між індивідом, суспільством та культурою. У психології дослідження ідентичності розпочалися з робіт У. Джемса та були значно розширені психоаналітичною психологічною школою, зокрема З. Фройдом. З психоаналізу поняття ідентичності у 60-ті роки ХХ століття мігрувало у соціальні науки та знайшло свій відбиток у працях Е. Еріксона. Поширення поняття було пов'язане з поширенням у Сполучених Штатах Америки такого соціального явища, як етнічна толерантність, що було пов'язано в тому числі з поширенням теорій соціологічної ролі та групового еталону Н. Фул та Р. Мертон. Концептуальні передумови сучасного розуміння проблеми ідентичності були закладені науковими ідеями Дж. Міда і Ч. Кулі, представників першого покоління символічного інтеракціонізму та були продовжені представником процесуального інтеракціонізму Р. Дженкінсом. Представники психологічного напрямку біхевіоризму, зокрема Д. Доллард, Н. Міллер та О.

Мауер, досліджуючи феномен ідентичності, вважали, що ідентифікація є процесом підкріплення та розвитку вторинної ідентичності. М. Шеріф був одним з перших дослідників феноменів групової та міжгрупової поведінки. Дж. Марсія виокремлював два основні види ідентичності: присвоєну та досягнуту ідентичність та відповідно два окремі шляхи її розвитку.

Міжкультурна комунікація розглядається одночасно як поєднання комунікації та культури, взаємодія різних культурних ідентичностей та як засіб формування цих ідентичностей. Вона не лише забезпечує обмін інформацією та цінностями між представниками різних культур, але й активно впливає на формування їхніх культурних ідентичностей через взаємодію та взаємозбагачення. Цей процес сприяє глибшому розумінню власної та чужої культур, формує нові культурні орієнтири та цінності, адаптує та інтегрує нові культурні елементи, що сприяє розвитку індивідуальної та колективної ідентичності. Таким чином, міжкультурна комунікація виступає ключовим елементом у сучасному глобалізованому світі, забезпечуючи гармонійне співіснування та співпрацю між різними культурами. Міжкультурна комунікація зберігає культурну унікальність, сприяє інтеграції та взаєморозумінню на глобальному рівні.

Ідентичність українців під час розгорнутої проти України повномасштабної війни зазнала багатьох змін через виклики з якими стикнулись громадяни країни. Значна кількість громадян стикнулася з необхідністю перегляду власної професійної ідентичності через втрату чи зміну роботи, доєднання до війська чи волонтерського руху. Зі значними викликами для власної ідентичності стикнулися громадяни, які були змушені покинути країну у пошуках безпеки. За думками деяких дослідників це призвело до формування в них так званої транзитної ідентичності, що характеризується плинністю, нестійкістю, незрозумілістю подальших перспектив та необхідністю адаптації до нового культурного, економічного та політичного середовища одночасно зі спробами зберегти та передати українське культурне надбання та зберегти культурні та особисті зв'язки з Україною. Процес формування та

перереформування української національної та культурної ідентичності продовжується, зокрема реалізуючись у формах переосмислення радянського минулого України, виокремлення та збереження українського культурного надбання, формування українських культурних здобутків сучасних часів (зокрема, літературних, художніх тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрашкевичус Г. Міжкультурні комунікації в поліетнічному соціумі (на прикладі діяльності Кримського республіканського товариства литовської культури ім. М. К. Чюрльоніса): автореф. дис. ... канд. культурології: 26.00.01. Таврійський нац. університет ім. В. І. Вернадського. Сімферополь, 2009. 23 с.
2. Бистрицький Є. Збентежена чи збурена ідентичність. *Донскіс Л. Збентежена ідентичність і сучасний світ*. Київ: Факт, 2010. С. 6–14.
3. Бойченко Н. М. Теорії ідентичності як методологічна основа ціннісного самовизначення особистостей та соціальних спільнот. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 94. С.247–252.
4. Бойчук С. Феномен культурної ідентичності: філософсько-методологічний аналіз: Дис... канд. наук: 09.00.04 -Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. К., 2009. 228 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
6. Вінков В. Безпекові аспекти розвитку ідентичності в умовах війни. *Проблеми політичної психології*. Вип. 12 (26). 2022. с. 138–150.
7. Вінков В. Соціально-психологічні аспекти переживання загроз ідентичності в умовах війни. *Психологічні перспективи*. Вип. 4. 2023. с. 24–37.
8. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/haber.htm>
9. Гальчук О.В. Питання ідентичності в античній літературі: "Хто я?" і "Хто ми?" у творах Гомера, Софокла і Вергілія. *Modern philology: theory, history, methodology : Scientific monograph*. «Baltija Publishing». Latvia, Riga, 2024.
10. Гантінгтон С.П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Пер. з англ. Наталії Климчук. Львів: Кальварія, 2006. 474 с.
11. Гібернау М. Ідентичність націй. Київ: Темпора, 2012. 304 с.
12. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. Київ: Критика, 2005. 528 с.

13. Данканич Г.М. Професійне вокальне мистецтво Закарпаття другої половини ХХ – початку ХХІ століття в аспекті міжкультурної комунікації: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Львів: Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка, 2019. 337 с.
14. Донскіс Л. Збентежена ідентичність і сучасний світ. Київ: Факт, 2010. 312 с.
15. Жилін М. Аналіз ідентичності з погляду індивідуалістичної та соціальної психології. *Вісник Львівського університету. Серія: психологічні науки*. 2020. Випуск 6. С. 63–71.
16. Заверуха О.Я. Історичний ракурс категорії «ідентичність» у психології. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. Сєверодонецьк: СНУ ім. В. Даля, 2020. № 4. С. 88–101.
17. Захарчук Н. Проблема культури та міжкультурної комунікації у філософосоціологічному аспекті. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. Київ: Персонал. 2008. № 3. С. 174–178.
18. Звіт про науково-дослідну роботу «Психологічні умови становлення професійної ідентичності особистості» (заклучний). Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Керівник НДР Зливков В.Л. Київ, 2014. 44 с.
19. Козак А. Міжкультурна комунікація в контексті діалогу культур. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 118. С. 106 – 110.
20. Козловець М. А. Ідентичність: поняття, структура і типи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. №57. 2011. с. 3 – 9.
21. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
22. Кривда Н., Сторожук С. Культурна ідентичність як основа колективної єдності. *International Journal of Innovative Technologies inSocialScience*. 2018. V.4.

23. Куцепал С. Ідентичність модерна та постмодерна. *Філософські обрії: Науково-теоретичний часопис*. 2007. № 17. С. 3–15.
24. Лисенко О. Етнічна самосвідомість та ідентичність особистості у поліетнічному просторі сучасного світу: етнопсихологічний підхід до проблеми. *Освітній простір України*. 2017. Вип. 9. С. 18–24.
25. Лисий І.Я. Культурна ідентичність: культурні виміри націй у баченні М. Гібернау. *Наукові записки НаУКМА*. 2014. Т. 154. Серія : Філософія та релігієзнавство. С. 11–17.
26. Літценберг Л.В. Історико-філософські передумови концепції ідентичності. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Випуск 96. С. 241–244.
27. Лукомська С.О. Поняття «ідентичність» й «автентичність» у сучасній зарубіжній психології. *Збірник наукових праць. «Психологічні науки»*. Вип. 2.13 (109). 2014. С. 122–126.
28. М'язова І. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. ... канд. філософських наук: 09.00.03 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2008. 15 с.
29. Макарова О.П. Особистісна ідентичність: теоретичні аспекти проблеми. *Virtus: Scientific Journal*. 2018. № 26. С. 60–63.
30. Міжкультурна взаємодія і формування ідентичностей. *Спільна історія. Діалог культур: навч. посібник*. Львів: ЗУКЦ, 2013. С.7–46.
31. Москвічова Ю. Особливості міжкультурної комунікації в поліетнічному просторі Вінниччини. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2016. Вип. 1. С. 47–51.
32. Носова Г.Ю. Невизначеність соціального процесу: навколо ідентичності. Київ: Стилос, 2016. 112 с.
33. Подшивалкіна В. Транзитність ідентичності вимушених українських мігранток: особливості феномена. *Феномен соціальної консолідації у Центрально-Східній Європі: нові реалії та виклики: матеріали міжнарод. наук.*

практ. конф. 26 вересня 2023 року. м. Кишиневу – м. Одеса / за ред. О. В. Лісеєнко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 9–11.

34. Покляцька К. Аналіз методологічних засад міжкультурної комунікації. *Образ*. 2015. Вип. 1. С. 84–89.

35. Попова О.В. Метаморфози терміна «ідентичність» у західній філософській традиції. URL: http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/32898/45_Popova.pdf?sequence=1

36. Скубішевська Т.С. Роль мовних стратегій у міжкультурній комунікації. *Мультиверсум: Філософський альманах*. 2004. № 43. С. 57–64.

37. Смірнова О.Д. Історико–філософський аналіз понять "ідентичність" та "культурна ідентичність" в європейській філософії. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 87. С. 232–236.

38. Сотер М. Сутність поняття «міжкультурна комунікація». *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. Херсон, 2016. Вип. 69 (1). С. 73–78.

39. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Ident-62307.pdf>

40. Танчер В.В. Культурна ідентичність в полікультурному суспільстві. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. Випуск 4, 2019. С. 271–285.

41. Топор К. С. Усвідомлення особистісного досвіду майбутніми педагогами як чинника формування їх професійної ідентичності: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2008. 217 с.

42. Уварова Т. Ідентичність у проблемному полі культурології. *Філософія та гуманізм*. 2017. Вип. 1 (5). С. 72–77.

43. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності і політика скривдженості. Харків: Наш Формат, 2020. 192 с.

44. Хаджи А., Козубай І. Культурна ідентичність у системі міжкультурної комунікації. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах*

сучасних світових викликів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 лютого 2021 р.). Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 205–206.

45. Хоружий Г.Ф., Боровська Л.О., Кулагін Ю.І., Ліпін М.В. Самоідентифікація особистості: філософський аналіз: монографія /за заг. ред. Г.Ф. Хоружого. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 192 с.

46. Шевченко В.В. Ретроспективний аналіз категорії «ідентичність» в психології. *Наукові перспективи.* №10 (40). 2023. С. 868–877.

47. Щілінська Г.В. Основні фактори впливу міжкультурної комунікації на культурну ідентичність українського суспільства. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент.* 2013. Вип. 14. с. 51–61.

48. Яблонська Т.М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* 2010. Випуск 38. С. 378–387.

49. Friedman J. *Cultural Identify & Global Process.* London: SAGE Publications, 1996. 270 p.

50. Marcia J. E. *Identity in adolescence.* New York: John Wiley, 1980.

51. Taylor Orlando L. *Cross-Cultural Communication: An Essential Dimention of Effective Education.* Revised and reprinted, 1990.

52. Waterman A. S. Identity development from adolescent to adulthood: an extension of theory and review of research. *Development psychology.* 1982. V. 18. №3. P. 341–358.